

- проектировании. Монография. – Киев: Фитосоцицентр, 1999. – 284 с.
6. Яцик А.В. Води України: Перспективи, проблеми // Водне господарство України. 1996. – №2. – С. 3-8.
 7. Яцик А.В. Екологічні основи раціонального водокористування. – К.: Генеза, 1997. – 640 с.
 8. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса. “Астропринт”. 1996. – 392 с.
 9. Хільчевський В.К. Водопостачання і водовідведення. Гідроекологічні аспекти. – К., 1999. – 319с.

Summary:

The article includes the basic water supply indices, the dynamics of the water taking out of the natural water basins, the functional water use structure, the dynamics of the polluted waste waters drained into the natural surface water basins and the consumptive water use in Kiev region.

УДК 911.3: 553.04

Мирослав СИВИЙ

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНА ТИПІЗАЦІЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ РЕСУРСІВ ПОДІЛЛЯ

Вивчення та освоєння мінеральних ресурсів розглядається як один із важливих чинників формування структури суспільно-територіального комплексу України. Ці процеси суттєво впливають на стан довкілля і, відповідно, багато в чому визначають умови життя людей. Необхідною умовою для визначення напрямків раціонального використання мінерально-сировинних ресурсів (МСР) є економіко-географічні дослідження. При таких дослідженнях встановлюються регіональні географічні закономірності розміщення родовищ корисних копалин (КК), ступінь їх вивченості та освоєності, структура виробничих зв'язків між підприємствами гірничовидобувної галузі, структура галузевого та регіонального споживання мінеральної сировини, кон'юнктура ринку сировини тощо. Економіко-географічні дослідження визначають доцільність розробки та комплексного освоєння родовищ корисних копалин, ступінь і напрямки переробки основної та супутньої мінеральної сировини, можливості та ефективність утилізації гірничопромислових відходів та ін. Розглядаються можливості формування територіально-виробничих комплексів (ТВК) мінерально-сировинного спрямування (як однієї з найдоцільніших і прогресивних форм раціонального використання МСР) на основі окремих розвіданих родовищ чи їх територіальних угруповань. А, як зазначають Л.Г. Руденко, В.П. Палієнко, Л.М. Шевченко та ін. [10,11], саме формування ТВК на базі корисних копалин для України є вкрай важливим. Їх дослідження мають бути пріоритетними у пошуках шляхів вдосконалення ресурсокористування. Зазначене мотивує актуальність дослідження МСР суспільною географією

Економіко-географічний напрям вивчення МСР в Україні репрезентують такі дослідники як В.О. Міщенко (1983, 1987), В.С. Міщенко (1987), М.М. Паламарчук, І.О. Горленко, Т.Є. Яснюк (1978, 1985), М.М. Паламарчук, І.О. Горленко (1972), І.О. Горленко (1969, 1990), М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук (1998), В.П. Руденко (1987, 1992, 1999), Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І, Міщенко В.С. (1999), О.І. Шаблій (2001, 2003) та ін. Із зарубіжних публікацій слід виокремити роботи К.М. Миско (1991), Є.А. Новикова та І.Я. Блехціна (1987), В.П. Паханова (1990), М.М. Ратнера (1987), І.Л. Савельєвої (1974, 1988), В.Г. Удовенка (1973) та ін.

Українськими дослідниками запропоновано класифікацію мінеральних ресурсів залежно від їх промислового використання [2], схему економіко-географічного аналізу МСР

[1,4,5,7], економіко-географічну типізацію МСР України [4,5,6], проаналізовано територіальну структуру мінеральних ресурсів України [5,6,7], охарактеризовано роль мінеральних ресурсів у формуванні промислових територіальних комплексів [4,5], опрацьовано методологію вивчення потенціалу МСР як важливого складника природно-ресурсного потенціалу регіону [9], розглянуто проблеми комплексного використання МСР [3,8] тощо.

Що стосується економіко-географічної типізації МСР України, то залежно від впливу мінеральних ресурсів на участь відповідних галузей у територіальному поділі праці, М.М. Паламарчук та О.М. Паламарчук [7] виділяють для України такі групи ресурсів: міждержавного (I), загальнодержавного (II), регіонального (III) та місцевого (IV) значення. До першої групи відносять ресурси з високими якісними показниками та значними запасами, які можуть успішно витримувати конкуренцію на світових ринках мінеральної сировини. До II і III груп зараховують ресурси, які можуть ефективно використовуватись, відповідно, у межах країни чи окремих регіонів. До IV групи відносять копалини, які не впливають на міжрайонний поділ праці з різних причин: із-за незначних запасів, несприятливих (чи нерентабельних) умов видобування, поширення на усій території країни, локальність (обмеженість) застосування тощо. У кожному конкретному випадку належність родовища корисних копалин (КК) до певної групи визначається раціональною зоною споживання сировини чи продукції її переробки і певною мірою зумовлена рівнем розвитку продуктивних сил [7].

Об'єднання мінеральних ресурсів України у чотири групи за переліченими ознаками пропонується авторами замість попереднього групування [4,5,6], коли виділялися групи: союзна, зональна, республіканська, районна і місцева. Зрозуміло, що тоді мова йшла про союзний поділ праці.

За рівнем комплексуючої активності автори виділяють три класи – А, Б, В. Клас А об'єднує КК, освоєння яких зумовлює одночасне формування функціональних виробничих систем (ФВС) і виробничо-територіальних комплексів (ВТК). Клас Б охоплює КК, в яких переважає територіальна спрямованість комплексуювання (здебільшого на їх базі розвиваються невеликі ВТК). До класу В відносять КК, які не мають комплексуючого значення.

Таким чином, нова типізація мінеральних ресурсів України передбачає виділення 12 основних груп за рівнем їх комплексуючої активності та активності щодо розвитку спеціалізації: А-I, А-II, А-III, А-IV, Б-I, Б-II і т. д. [7].

Окрім того, залежно від характеру освоєння виділяють три типи корисних копалин: “а” – КК реалізованої активності, що зберігають своє значення на перспективу; “б” – КК з низьким ступенем реалізації активності через недостатній рівень освоєння чи некомплексність його; “в” – КК нереалізованої активності (ті, які на даний час не освоюються) [4,5,6].

Взявши за основу класифікації із праць [5,7], нами запропоновано економіко-географічну типізацію мінеральних ресурсів Поділля, яка від загальноукраїнської відрізняється низкою особливостей (таблиця 1).

До класу А віднесено найбільш цінну мінеральну сировину краю – мінеральні води кількох типів: радонові, сульфідні та типу Нафтуса. Ці води досить інтенсивно експлуатуються як для бальнеологічних потреб, так і для розливу. Вони мають міждержавне значення, зважаючи на величезні запаси та унікальні бальнеологічні властивості і є комплексуючими – на їх базі сформовані (і будуть розширюватись у найближчій перспективі) великі рекреаційні комплекси. Мова йде про сульфідні води Конопківського родовища, води типу Нафтуса Збручанського, Новозбручанського, Маківського та інших родовищ, радонові води Хмільницького і Полонського районів.

До цього ж класу відносимо і мінеральні води без специфічних компонентів

Таблиця 1.
Економіко-географічна типізація мінерально-сировинних ресурсів Поділья

Клас	Т е р н т о р і а л ь н а а к т и в н і с т ь								
	Міжержавна (I)		Загальнодержавна (II)		Регіональна (III)		Місцева (IV)		
	а	в	а	б	а	б	а	б	
A	Мінеральні води: радонні; сульфідні; літій	-	-	Мінеральні води без спанфіт-них хлорид-бромні вод, хлорид-натрієві	Цемента сировина: джерела; вапняк; глина; літій	Глиноцегляні, керамічні, будівельні матеріали	Сировина для будів. і гурбої кераміки, пісок будів. цегли, вапняк	Торф, ліцано-древина сировина, вапняк	Глина бетони, цегла, вапняк-меліорант
B	Кварц	-	-	Слюда (флювіді), гранат, опал, літійко-літій шпат	Цемента сировина: джерела; вапняк; глина; літій	Глиноцегляні, керамічні, будівельні матеріали	Сировина для будів. і гурбої кераміки, пісок будів. цегли, вапняк	Торф, ліцано-древина сировина, вапняк	Глина бетони, цегла, вапняк-меліорант
B	Кварц; обчислювальні матеріали: інкертит; графіт; молибден та ін.	Графіт	Доломіт; Кварц; будівельні матеріали: інкертит; графіт, графітоліт, кварцити	-	Цемента сировина: джерела; вапняк; глина; літій	Глиноцегляні, керамічні, будівельні матеріали	Сировина для будів. і гурбої кераміки, пісок будів. цегли, вапняк	Торф, ліцано-древина сировина, вапняк	Глина бетони, цегла, вапняк-меліорант

миргородського, каякетського, махачкалінського та інших типів, які мають широке розповсюдження у регіоні та експлуатуються у незначних обсягах, а також кременисті, бромні води, хлоридно-натрієві розсоли та ін. Ці води характеризуються меншими запасами, дещо нижчою бальнеологічною активністю і часто становлять комплексні родовища з іншими водами (найчастіше з водами типу Нафтуся), тому можуть використовуватись з ними спільно. Мають загальнодержавне значення.

До класу А належить і буре вугілля, яке має комплексоутворюючі властивості, проте через обмеженість запасів у регіоні віднесене нами до ресурсів місцевого значення.

До класу Б у межах регіону нами віднесено цілу групу корисних копалин. Насамперед, це дуже багаті родовища первинних каолінів міждержавного значення. Частина з них розвідані та розробляються, деякі (наприклад, Великогадоминецьке родовище, сировина якого придатна для використання у паперовій промисловості) підготовлені до експлуатації. Світовий дефіцит каоліну, за даними [12], становить понад 6 млн. тонн на рік.

На українські родовища припадає 95% європейських запасів цієї сировини. Тому експорт її у країни Європи, США чи навіть Африки є питанням надзвичайно актуальним. На відміну від окремих дослідників [7], ми відносимо каолін до сировини з середніми комплексоутворюючими властивостями, адже видобування його спричиняє появу і функціонування цілої низки промислових підприємств, для яких дана сировина є основною чи допоміжною (каолінові заводи, комбінати вогнетривів, фарфорово-фаянсові та керамічні заводи, паперово-картонні комбінати тощо).

До цього ж класу відносимо і таку перспективну для регіону технологічну сировину як абразивна (гранати), каменесамоцвітна (опал), плавиковий шпат і слюди (флогопіт). Ці види сировини мають загальнодержавне значення і їх родовища знаходяться на стадії кінцевого оцінювання.

Середньою комплексоутворюючою активністю характеризується і агрохімічна сировина краю: апатити, фосфорити, глауконіти і сапоніти. Деякі види даної сировини уже почали освоюватися (глауконіти, сапоніти), інші (apatити, зернисті фосфорити) інтенсивно розвідуються і уже у близькому майбутньому можуть вагомо вплинути на структуру гірничовидобувної та переробної галузей передовсім Хмельницької і Вінницької областей.

До класу Б віднесено і цементну сировину (мергелі, вапняки, глини, гіпси), запаси якої зосереджені у Тернопільській та Хмельницькій областях і мають регіональне значення.

Більшість МСР Поділля не мають комплексоутворюючих властивостей і віднесені нами до класу В. Серед них виділяються родовища облицювального каміння із кристалічних порід, деяка абразивна сировина (пластові кремені Гринчуцького родовища, які розробляються переважно на експорт), графіт (Буртинське родовище за запасами оцінюється як одне з найбільших у світі і у даний час не розробляється). Ця сировина має міждержавне значення і може служити суттєвою статтею українського експорту.

До сировини загальнодержавної активності (група II) відносимо доломіти (Коржовське родовище розробляється не тільки для потреб місцевої будівельної та скляної промисловості, але й як флюсова сировина для металургії), каміння будівельне із магматичних порід – гранітів, гранодіоритів, мігматитів, чарнокітів, ендербітів тощо та плавиковий шпат. Перші два види сировини характеризуються достатньо високим ступенем освоєння, а комплексне Бахтинське родовище плавикового шпату підготовлене до експлуатації.

Більшість видів мінеральної сировини Поділля складають копалини регіонального (III група) та місцевого (IV група) значення. До перших відносимо вапняки для цукрової промисловості, вапняки тесові, глини тугоплавкі, каміння будівельне із осадових порід (пісковик, вапняк), глинисті породи для виробництва пористих заповнювачів, окремі види пісків (силікатні, бетонні, скляні), крейду, природні столові води (мають дуже широке розповсюдження в усіх подільських областях і на даний час використовуються недостатньо). Ще численнішою є остання група. Її складають сировина для грубої та будівельної кераміки

(леси, лесоподібні суглинки, глини), піски будівельні, торф тощо (табл. 1).

Значна кількість видів даної сировини характеризується високим ступенем реалізованої активності (тип "а"), частина освоюється недостатньо (природні столові води, торфи, травертини та ін. – тип "б"), деякі види сировини місцевого значення поки що не освоюються з різних причин: незначні запаси (сірка самородна, глини бентонітові); брак споживачів (вапняки-меліоранти, трепели, опоки та ін.); відсутність інвестицій (пеліканіти, онікс мармуровий та ін.).

Економіко-географічна типізація мінерально-сировинних ресурсів Поділля виявляє низку їх особливостей та дозволяє констатувати наступне:

а) у регіоні переважають мінеральні види сировини з низькими комплексоутворюючими властивостями;

б) у регіоні наявні також види сировини, які можуть служити (і служать) базою для формування невеликих територіально-виробничих комплексів мінерально-сировинної орієнтації;

в) в краї розвідані деякі корисні копалини (переважно мінеральні води), на основі яких формуються великі рекреаційні комплекси. Останні у даний час перебувають на початкових етапах свого розвитку і мають чудові перспективи для розширення та ускладнення функціональної структури у майбутньому;

г) регіон загалом володіє невеликою кількістю МСР міждержавного значення з вагомим експортним потенціалом. Це, насамперед, багаті поклади первинних каолінів, графіту, мінеральних вод, облицювального каміння;

д) більшість видів мінеральної сировини краю мають місцеве чи регіональне значення і лише деякі – загальнодержавне;

е) реалізована активність (чи ступінь освоєння) наявного мінерально-сировинного потенціалу (у тому числі і сировини загальнодержавного чи регіонального значення) загалом недостатня – ціла низка розвіданих родовищ дефіцитних видів сировини на даний час не експлуатується чи освоюється у незначних обсягах;

е) освоєння у перспективі розвіданих у регіоні цінних видів мінеральної сировини, передовсім агрохімічної і технологічної, дозволяє очікувати формування на їх базі невеликих ТВК мінерально-сировинної орієнтації, які позитивно вплинуть на загальну структуру промислового комплексу регіону, забезпечать реальні надходження до місцевих бюджетів та створення нових робочих місць;

ж) інвестиції у геологорозвідувальні роботи на території регіону повинні сприяти виявленню, насамперед, покладів паливно-енергетичної сировини, якої майже повністю позбавлений край і яка відрізняється високими комплексоформуючими властивостями, а також пошукам нових цінних родовищ мінеральних вод, дефіцитних декоративних кам'яних матеріалів, агрохімічної та технологічної сировини.

Література:

1. Горленко И.А. Экономико-географический анализ минерально-сырьевых ресурсов. / Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 89-92.
2. Мищенко В.А., Рябоконт Н.В. Геолого-экономическая классификация минерального сырья. / Природные условия Украинской ССР. Сборник статей. – К.: КГПИ, 1987. – С. 89-96.
3. Мищенко В.С. Минерально-сырьевой комплекс Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1987. – 232 с.
4. Паламарчук М.М., Горленко І.О. Мінеральні ресурси і структура районного промислового комплексу. – К.: Наукова думка, 1972. – 216 с.
5. Паламарчук М.М., Горленко И.А., Яснюк Т.Е. Минеральные ресурсы и формирование

- промислових територіальних комплексів. – К.: Наукова думка, 1978. – 220 с.
6. Паламарчук М.М., Горленко І.О., Яснюк Т.Є. Географія мінеральних ресурсів Української РСР. – К.: Радянська школа, 1985. – 135 с.
 7. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
 8. Педан М.П., Мищенко В.С. Комплексное использование минеральных ресурсов. – К.: Наукова думка, 1981. – 271 с.
 9. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К. – Чернівці: К.-Могил. Акад. – Зелена Буковина, 1999. – 567 с.
 10. Руденко Л.Г., Палієнко В.П., Шевченко Л.М. та ін. Конструктивно-географічні напрями регіонального природокористування у зв'язку з розвитком мінерально-сировинної бази України (концептуальний аспект). // Український географічний журнал, 2003. - № 4. – С. 11-18.
 11. Руденко Л.Г., Палієнко В.П., Байтала В.Д. та ін. Підходи, принципи та методи конструктивно-географічних досліджень регіонального природокористування у зв'язку з розвитком мінерально-сировинної бази України. //Український географічний журнал, 2004. -№ 3. – С. 13– 19.
 12. Третьяков Ю.І. Мінерально-сировинна база і стратегічні види мінеральної сировини світу і України. // Мінеральні ресурси України, 1997. - № 1-2. – С. 38-42.

Summary:

Myroslav Syvyj. ECONOMICAL GEOGRAPHY TYPIFICATION OF PODILLYA MINERAL RAW RESOURCES.

The adaptation of economical geography typification of Ukrainian mineral raw resources was held according to the conditions of Podillya. Regional scheme differences of typification of mineral raw resources were substantiated against general Ukrainian scheme.

УДК 911.3 (477.83)

Ірина ВАНДА

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯВОРІВСЬКОГО РАЙОНУ:
ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ**

Перебіг трансформаційних процесів в Україні вимагає наукових досліджень, які б адекватно відображали всю складність перетворень, що відбуваються у суспільстві. Перехід України від командно-адміністративної економіки до ринково-орієнтованого господарювання супроводжується посиленням диференціації розвитку регіонів. Це створює нові можливості і проблеми суспільно-географічних досліджень, зокрема таких тематичних напрямків як галузево-територіальні пропорції економіки та регіональний розвиток.

Дослідження трансформації економіки більше властиве представникам економічної науки, ніж географічної. Значний внесок у розробку цієї проблеми в Україні зробили М. Данько, М. Долишній, І. Лукінов, та ін. Водночас багатоаспектний аналіз структурних пропорцій господарства неможливий без суспільної географії, про що свідчать праці Г. Балабанова, Ф. Заставного, М. Паламарчука, М. Пістуна, В. Поповкіна, О. Топчієва, О. Шаблія та ін.

У науковому доробку економістів – низка праць і щодо проблем розвитку Яворівського району Львівської області. Розглядалися особливості використання природно-ресурсного потенціалу регіону в умовах спеціальної економічної зони (СЕЗ) та перспективні напрями економічного розвитку на базі застосування теорії конкурентних переваг [3]. Є спроби розроблення суспільно-географічної концепції розвитку цього району [6]. Впровадження